וישלח ב

א. כתב הרמב"ם[1] „טומאת ע"ז מדברי סופרים ויש לה רמז בתורה הסירו[2] את אלקי הנכר אשר בתוככם והטהרו והחליפו שמלותיכם, וארבע אבות הטומאה יש בה כו' וטומאת כולן מדבריהן".

ויש לעיין, מה ראה הרמב"ם להביא „רמז בתורה" על גזירה זו („מדבריהן") של טומאת ע"ז, שלא כדרכו (ברוב המקומות ככולן) שאינו מביא רמז ואסמכתא על גזירות דרבנן (אף כשיש רמז מפורש בחז"ל)[3].

וביותר תמוה: רמז זה מן התורה לטומאת ע"ז מן הכתוב „הסירו גו' והטהרו גו'", לא נמצא לפנינו במשנה וגמ', וגם לא במדרשי חז"ל (הקדומים[4]) שהגיעו לידינו; ולאידך, מפורש במשנה[5] „מניין לע"ז שמטמאה . . כנדה שנאמר[6] תזרם כמו דוה", וכן למדו[7] מן הכתוב[8] „שקץ תשקצנו גו'" שמטמאה כשרץ, וכן איתקש למת[9] כמו שנאמר[10] „וישלך את עפרה על קבר בני העם" (וכפי שמסיק בגמ'[11] למאי הלכתא איתקש ע"ז לשרץ, לנדה ולמת) — שלימודים אלה הם אסמכתא בעלמא[12], כמפורש במסקנת הגמ'[13] ד„טומאת ע"ז דרבנן היא" —

וא"כ, מדוע הביא הרמב"ם „רמז בתורה" ממדרש בלתי מצוי, ולא מהלימודים המפורשים במשנה וגמ'?

ועוד זאת: בהלכה הבאה אכן מביא הרמב"ם[14] הלימוד מ„שקץ תשקצנו" ש־ע"ז מטמאה כשרץ, ובהלכה שלאחרי' — הלימוד מ„תזרם כמו דוה" שמטמאה כנדה; ועפ"ז ייפלא ביותר, ל"ל להרמב"ם להקדים „רמז בתורה" מן הכתוב „הסירו גו'" ולא הסתפק בהלימודים המפורשים בש"ס שהביאם בהלכות הבאות[15]?

ב. ויש לומר הביאור בזה: גדרה של טומאת ע"ז יש לבארו בשני אופנים:

---

1) הל' שאר אבות הטומאה רפ"ו. ועד"ז כתב הרמב"ם בפיהמ"ש בהקדמתו לסדר טהרות.

2) פרשתנו לה, ב.

3) ראה לדוגמא הל' ברכות פ"א ה"ב לענין ברכה ראשונה (ראה ברכות לה, א ובתוד"ה אלא שם). שם פ"ו ה"א־ב לענין חיוב נטילת ידים (ראה חולין קו, א ובכס"מ לרמב"ם שם). ועוד.

4) ורק במדרש לקח טוב (ושכל טוב) פרשתנו עה"פ מצינו דרשה כזו. וכן במדרש הגדול. ולהעיר גם מפרש"י עה"פ „והטהרו — מע"ז" ובנחלת יעקב ומשכיל לדוד על פרש"י שם (ובבאר בשדה על פרש"י פי' שגם כוונת הרא"ם היא לטומאת ע"ז). וראה גם רמב"ן, רד"ק ועוד שם.

5) שבת רפ"ט (פב, סע"א). ועד"ז במשנה ע"ז מז, ריש ע"ב.

6) ישעי' ל, כב.

7) משנה ע"ז שם. הובא בגמ' שבת שם ע"ב.

8) עקב ז, כו.

9) שבת פג, ב.

10) מ"ב כג, ו.

11) שבת שם. והובא גם ברמב"ם כאן (הלכה ג).

12) כלשון רש"י שם ד"ה דרבנן.

13) שם. וכ"ה לשון הרמב"ם כאן בסוף ההלכה „וטומאת כולן מדבריהן".

14) וכן בפיהמ"ש (שבהערה 1), מביא הלימוד מ„שקץ תשקצנו".

15) שמזה מובן שאין לתרץ שהרמב"ם מביא רמז זה לפי שהוא דרשה פשוטה יותר (ראה יד מלאכי כללי הרמב"ם אות ד') — דכיון שמביא ב־לאה"כ הדרשות שבש"ס, אין צורך להוסיף עוד דרשה (אף שהיא פשוטה יותר).

א) גזירת הטומאה חלה על החפצא[16] של הדבר הנעבד, ובאה בהמשך לאיסור ע"ז (של תורה), דכשם שהתורה אסרה דבר הנעבד בהנאה כו' והוי חפצא ד־איסורא, ככה הוסיפו חכמים לגזור ש־יחול שם טומאה על הדבר הנעבד.

ב) גזירת הטומאה אינה קשורה עם חלות איסור הע"ז (מן התורה) ואינה אלא מצד הגברא[16], כדי להרחיק ולהפריש את האדם מעבודה זרה.

ואע"פ שטומאת ע"ז יש בה ארבע אבות הטומאה שמטמאים גם כלים, דמזה מוכח שהגזירה דטומאת ע"ז היא באופן שיש חלות טומאה על החפצא דהדבר הנעבד (ולא רק חלות טומאה על ה־גברא, הנוגע בע"ז) — י"ל שזה גופא אינה אלא מצד (הרחקת) הגברא, כי חומרא זו גופא מוסיפה בהרחקת האדם ממנה.

ויש לומר, שזהו טעמו של הרמב"ם שכ' (א) שטומאת ע"ז "יש לה רמז בתו־רה", (ב) ובזה גופא מביא הרמז דוקא מן הכתוב "הסירו את אלקי הנכר גו'", ולא הסתפק בהרמז "שקץ תשקצנו" (או "תזרם כמו דוה") שמביאו אח"כ:

החילוק בין הדרשות שבש"ס (שע"ז מטמאה כשרץ וכנדה כו') והרמז מן ה־כתוב "הסירו גו'" הוא: בדרשות הנ"ל מודגש מיאוס החפצא של ע"ז (שהיא משוקצת כשרץ, או טמאה כנדה), משא"כ בכתוב "הסירו את אלקי הנכר אשר בתוככם והטהרו והחליפו שמלותיכם" מדובר על מעשה הסרת הע"ז מקרבם. ומש"ה מקדים הרמב"ם שהיסוד לטומאת ע"ז הוא ה"רמז בתורה הסירו גו'", שבזה משמיענו, שענינה של טומאה זו הוא (לא מצד החפצא דע"ז, אלא) מצד הגברא, כדי להפרישו ולהרחיקו ממנה — "הסירו את אלקי הנכר גו'"[17], אלא שכדי שתהי' הרחקה זו בשלימות גזרו שתהא מטמאה כשרץ וכנדה כו'.

כלומר: אם לא הי' הרמב"ם מקדים רמז זה, הרי מהדרשות שבהלכות של־אח"ז הי' משתמע שטומאת ע"ז היא מצד החפצא של הדבר הנעבד, שהוא משוקץ כשרץ וכו'. ולכן הוזקק להקדים שה־"רמז בתורה" על תוכנה הכללי של גזי־רת טומאת ע"ז הוא מן הכתוב ד"הסירו את אלקי הנכר גו'" (המדגיש שענינה הוא הסרת ע"ז מגבול ישראל), ומשאר הכתובים למדים רק פרטי ההלכות של טומאת ע"ז (שאיתקש לשרץ, נדה ומת).

ג. ויש לבאר הטעם שהרמב"ם נקט כאופן הב' הנ"ל, שתוכן טומאת ע"ז היא רק גזירה להרחיק את האדם מע"ז (ולא מצד החפצא דע"ז), כמו איסור ע"ז שמן התורה) — ובהקדם:

א) שונה איסור ע"ז משאר איסורי הנאה, שכל איסורי התורה הם דבר שב־מציאות, משא"כ ע"ז אין לה ממש. דאף שהדבר הנעבד יש לו מציאות, מ"מ זה שדבר זה הוא מציאות של עבודה זרה — הוא רק דמיונו של העובד ע"ז, שבדמ־יונו הכוזב אומר "לעץ אבי אתה ולאבן את ילידתני"[18], אבל באמת הרי הוא "שקר . . הבל ואין בם מועיל"[19], ואינם

16) להעיר מהשקו"ט בבית האוצר (להר"י ענגל) מערכת האל"ף כלל קכד, "לפי צד הסברא דאיסורים דרבנן רק איסור גברא המה אי אמרינן כן גם בטומאה דרבנן". ע"ש.

17) וראה מפרשים עה"פ, ש"הסירו גו'" הי' רק לשם הרחקה יתירה כי כבר נתבטלה הע"ז לפנ"ז. ע"ש.

18) כלשון הכתוב ירמי' ב, כז.

19) ל' הכתוב ירמי' טז, יט. וראה ע"ז נד, ב ואילך. ובכ"מ.

אלא עץ ואבן בעלמא[20]. משא"כ בשאר איסורים, שגם שם האיסור (ולא רק הדבר הנאסר) הוא דבר שיש לו ממש (ע"פ תורה), כמו שור הנסקל, חמץ בפסח, וכן באיסורי אכילה כמו נבילה וטריפה כו' – שבכולם היותם מציאות אסורה באה מדבר שבמציאות.

ולכן מצינו שיש דין מיוחד בע"ז, שאסור לעשות שום דבר שמחשיב אותה ונותן בה ממשות[21].

ב) אינו דומה חלות איסור הנאה לענין הטומאה, כי איסור הוא רק ענין שלילי, המבטל חשיבותו של הדבר (ש־א"א ליהנות ממנו, ועד שאבד כל שוויותו): משא"כ חלות "טומאה" יש בכללה שהרע והתיעוב שבדבר הנעבד יש לו ממש עד שבכחו לפעול באדם, שהנוגע בו נטמא, ובגלל זה נאסר עליו להכנס למקדש ולאכול בקדשים.

ומש"ה ס"ל להרמב"ם שגזירת טומאת ע"ז אינה מצד החפצא של ע"ז, שאז הי' נראה שיש באיסור ע"ז איזה ממש (שה־דבר הנעבד יש בו טומאה עצמית הגו־רמת טומאה באדם הנוגע בה[22]) – אלא כולה היא רק מצד הגבורא העובד ע"ז, כנ"ל.

ד. ויש לומר – ע"ד הרמז עכ"פ – שמדברי הרמב"ם הללו (שמביא "רמז בתורה" מכתוב זה (ד"הסירו גו'") על טומאת ע"ז), יש ללמוד ביאור כללי בענין ע"ז.

דהנה לכאורה יש מקום לשאלה – כיצד יתכן שבעולמו של הקב"ה תהי' מציאות של ע"ז שהיא שלילת אחדותו ית'? וע"ד השאלה ששאלו את הזקנים "אם אין רצונו בעבודת כוכבים למה אינו מבטלה"[23].

ואע"פ שענו ש"הרי הן עובדין לחמה וללבנה ולכוכבים ולמזלות, יאבד עולמו מפני השוטים (בתמי')"[23] [וגם ענו על טענתם ש"יאבד (רק) דבר שאין צורך ל־עולם בו ויניח דבר שצורך העולם בו"[23] – מ"מ עדיין אינו מחוור: כיצד מניח הקב"ה שתהי' קס"ד במחשבתו של אדם שיש מציאות של ע"ז בעולם עד שיש צורך לאבדה (דפשיטא שאם רצון ה־בורא הי' שלא תהי' מציאות של ע"ז בעולמו – לא הי' שייך שבן אדם ידמה בעיניו לעבוד ע"ז)?

והתירוץ על זה מרומז במ"ש הרמב"ם שהמקור לדין טומאת ע"ז היא במ"ש "הסירו את אלקי הנכר גו'", כלומר: זה שישנה אפשרות למציאות של ע"ז בעו־לם הוא רק כדי שענין זה גופא – שאין שום מקום למציאות של ע"ז – יבוא (לא בתור דבר טבעי, אלא) ע"י מעשה בנ"י, להסיר את אלקי הנכר; דכיון ש"למעשה ידיך תכסוף"[24], שהקב"ה רוצה שעניני קדושה יבואו ויתגלו על ידי עבודת ישראל, לכן גם בענין האמונה בהשם כן הוא, שרצונו ית' הוא שבנ"י (בכחם הם) יגלו אמונה זו בעולם[25]. ולכן ברא

---

20) וגם השמש והירח כו' הם רק כגרזן ביד ה־חוצב בו ואין להם שום שליטה כו' (ראה פיהמ"ש להרמב"ם בהקדמה לפ' חלק היסוד החמישי. סהמ"צ להצ"צ מצות מילה ח"א פ"ג. ובכ"מ).

21) ראה דרישה לטור יו"ד סקמ"ז "משום דנותן בה ממשות". ועד"ז בט"ז יו"ד שם סוסק"א. ולהעיר ממנ"ח (מצוה פו) דהא דלוקין רק בנודר ומקיים כי זו הזכרה שהיא כבוד להע"ז ולכן הוא לאו גמור.

22) להעיר ממשנ"ת במ"א (לקו"ש חי"ח ע' 166) בפירוש דברי הראב"ד (הל' אבות הטומאה פ"ב ה"י) ש"עכו"ם הם כבהמות ואין מטמאין ואין מיטמאין". ע"ש.

23) משנה ובריית"א ע"ז נד, ב.

24) איוב יד, טו.

25) וי"ל שזהו הרמז בזה שה"רמז בתורה" הוא

הקב"ה עולמו באופן כזה שתתכן מציאות של ע"ז, ע"ד כתוב והרוצה לטעות יטעה[26], כדי שבנ"י יצטרכו לגלות את השקר שבע"ז ואיך שאין בה ממש, שע"ז מבטלים את ענין הע"ז ומגלים את ה' אמונה האמיתית בהשם אחד.

ה. והנה ידועים דברי רבינו הזקן ב' ספר התניא[27], שכל מעשה עבירה הוא בדקות ענין של עבודה זרה.

כי האמונה האמיתית באחדותו ית' היא[28] לא (רק) שאין עוד אלוקה מלבדו, ח"ו, אלא שאין עוד שום מציאות בלעדו ית', כי אמיתית המציאות של כל נברא הוא רק ה"דבר השם" המחייהו ומהווהו מאין ליש תמיד; ולכן, כל המחשיב עצמו "ליש ודבר בפני עצמו" (כי אינו מרגיש שאין לו שום מציאות בלעדו ית') ה"ז (בדקות) ענין של עבודה זרה ו"כפירה באחדותו האמתית"[29].

ונמצא, שעשיית עבירה (איזו שהיא), שבזה מחשיב עצמו ליש ודבר נפרד ממנו ית', ה"ז (בדקות) גם כפירה באחדותו ית' האמיתית (שאין עוד מלבדו).

וכן הוא בנוגע להדברים האסורים עצמם, דכיון שהם נותנים אפשרות ל־מעשה העבירה של האדם שהיא כפירה באחדותו האמיתית, נמצא, שהם מנגדים ל"אחדותו האמיתית"[30].

ומזה מובן, דכשם שנת"ל בנוגע ל־מציאות של ע"ז בפשטות, שבאמת אין לה שום ממש ומציאות ואינה אלא דמיון של העובד, ועוד זאת, שהכוונה בזה גופא (שיש אפשרות שיהי' דמיון כזה במחשבת העובד) היא רק כדי שתהי' פעולת בנ"י להסיר אותה, "הסירו את אלקי הנכר גו'" — כן הוא (בדקות) בכל הדברים האסורים, דזה שהם חפצא דאיסורא, הנותנת אפשרות להאדם לכפור באחדותו האמיתית, אינו ענין עצמי בה־חפצא, אלא רק בשביל עבודת בנ"י, כד־לקמן.

ו. והענין מובן ע"פ המבואר בתניא[31], שהאפשרות למציאות של יש ודבר נפרד מאחדותו ית' היא רק מחמת ההסתר פנים, המכסה ומעלים על הכח האלקי שבנבראים (המהווה אותם תמיד מאין ליש); אמנם הסתר זה הוא רק לגבי ה־נבראים, שכלפם יש להסתר זה מציאות, וגורם שיהי' נדמה אצלם שיש איזו מציאות בלעדו ית', אבל לגבי הקב"ה אין שום דבר מסתיר ומעלים לפניו, ואין שום דבר נפרד ממנו ית'[32], ולכן "כל[33] מאמינים שהוא לבדו הוא כמו שהי' קודם שנברא העולם ממש . . בלי שום שינוי".

ולכאורה צריך ביאור: כיון שהאמת הגמורה היא שאין לשום דבר בעולם מציאות בלעדו ית' (ומה שלא נראה כן לעינים הוא רק מחמת ההסתר פנים ה־מכסה על האמת) — מדוע יש תוקף בדיני התורה (שהיא תורת השם ותורת אמת) למציאותם של הדברים ההם בתור דברים נפרדים מאחדותו ית', עד שנע־

מכתוב (דפרשתנו) שלפני הדיבור — שזה מדגיש עוד יותר הענין דעבודת האדם (בהסרת וביטול ע"ז) בכח עצמו, גם בלי הנתינת כח מהדיבור דמ"ת.

26) ב"ר פ"ח, ח.

27) ח"א פ"כ ואילך.

28) ראה גם תניא ח"ב פ"א־ג. שם פ"ו (פ, ב ואילך).

29) תניא ח"א פכ"ב. ע"ש באורך.

30) עיין תניא שם (וראה גם שם פכ"ד (ל, ב)).

31) ראה שם פכ"א־כב.

32) שם ספכ"א.

33) לי' התניא רפ"כ.

שים אסורים וטמאים כו' באמת (ע"פ תורה)[34]?

ואחד הביאורים בזה — שזה שיש ל־דברים האסורים תוקף ומציאות ע"פ תורה, הוא רק כדי שתהי' עבודת ישר־אל, להתגבר עליהם ולדחותם כו', וב־לשון הרמב"ם (הנ"ל) — "הסירו את אלקי הנכר גו'". כלומר: החפצא של האיסור מצד עצמו אין בו שום אמת (ואינו אלא מחמת ההסתר המכסה על האמת), וה־"אמת" שיש במציאות האיסור היא אך ורק מצד זה שניתן לה מציאות ותוקף (ע"פ תורה) כדי שתהי' עבודת ישראל, ד"למעשה ידיך תכסוף" (כנ"ל), שידחו את הדברים האסורים ויתגברו עליהם, כנ"ל.

ז. ומכאן למדנו התחזקות גדולה ב־עבודת האדם עלי אדמות. דלפעמים יוכל האדם לבוא לרגש של חלישות ב־עבודתו בראותו את כל המניעות והעי־כובים בעולם על דברים שבקדושה, ושכדי להתגבר עליהם צריך מלחמה עצומה כו', ומאין יהי' לו התוקף לנצח מלחמה זו?

וע"ז באה ההוראה, שכל המציאות של המנגד אינה אלא מחמת ההסתר ה־מכסה על האמת ש"אין עוד מלבדו" ואין לשום דבר בעולם מציאות בלעדו ית', ולכן, אם יתדבק האדם בהשם עד שתת־גלה בו אחדותו ית' האמיתית, הרי בדרך ממילא תתבטל מציאות המנגד, כמו חושך הנדחה בפני אור, כי באמת אין לה שום מציאות כלל, כנ"ל.

וכמבואר[35] גם כן בפירוש הכתוב[36] "כי תצא למלחמה על אויביך", שזהו רמז על מלחמת היצר (שנקרא "אויבו" של האדם) — ובכללות יותר קאי על המלחמה נגד כל אויבי ה' — שעל האדם לידע (תיכף ביציאתו למלחמה), שבעצם הרי הוא "על (ולמעלה מ)אויביך", כי רק ישראל הדבוקים בהשם יש להם מציאות אמיתית[37], משא"כ "אויביך" שהם מנגדים לקדושה, אין להם תוקף ומציאות אמי־תית.

וא"כ למה עשה ה' ככה שתהי' מצי־אות של "אויביך", שלעינים נראה שיש להם תוקף ויכולת לנגד לקדושה? הנה ע"ז התירוץ בראשית הכתוב, "כי תצא למלחמה", שכל הכוונה היא רק כדי שבנ"י יצאו למלחמה ויוציאו ויגלו בפועל את הכוחות שלהם בביטול אויבי ה'.

ובזה מבוארת הסתירה שבסיום ה־כתוב — "(כי תצא למלחמה גו') ושבית שביו":

הפירוש ב"שביו" הוא, שלוקחים מה־אויב הדברים שהיו בשבי' אצלו, וב־ענייננו[38], שהלע"ז (אויביך) אין לה תוקף ומציאות מצד עצמה ח"ו, כי אם מה שנפל אצלה בשבי' מגבול הקדושה.

---

34) בתניא שם רפכ"ב "רק שהתורה דברה כ־לשון ב"א כו' לפי שבאמת כך הוא דרך ירידת והמשכת החיות כו' וכ"כ גברו ועצמו הצמצומים והסתר פנים העליונים עד שיוכלו להתהוות . . דברים טמאים כו'", ע"ש.

והשאלה בפנים היא — שלכאורה, בתורה צריך להיות בגילוי אחדותו האמיתית של הקב"ה, שאין שום דבר נפרד ממנו ית' באמת (כיון שאין שום הסתר פנים לפניו ית').

35) ראה לקו"ת תצא (לו, רע"א. לז, א). וראה במאמרים שנסמנו בהערה 38.

36) ר"פ תצא.

37) ראה אדר"נ פל"ד, י'.

38) ראה לקו"ת שם (לה, סע"ב). מאמרי אדה"ז תקס"ה ח"ב (ע' תתכג. תתלד). מאמרי אדמו"ר האמצעי פ' תצא (ע' תצו־ז).

אבל עפ"ז אינו מובן סיום הכתוב „ושבית שביו" – כיון שזהו „שבי" – נכס שלך, מדוע נאמר „ושבית"? הרי היציאה מרשות האויב אינה ענין של שבי („ושבית"), אלא להיפך, השבה למקומו האמיתי, בגבול הקדושה, והול"ל „והשבות שביו".

אלא שהם הם שני ההפכים הנ"ל בנוגע למציאות הלעו"ז („אויביך"): מצד אחד, הרי אין להם שום מציאות מצד עצמם, אלא מה שלוקחים ב„שבי" מגבול הקדושה; וביחד עם זה ניתן להם תוקף ע"פ תורה, כי לולא זאת לא תתכן מציאות של עבודת ישראל [שאם לא יהי' להם תוקף ע"פ תורה, וכל התנגדותם לקדושה לא תהי' אלא דמיון בעלמא, אין כאן חידוש בזה שהאדם מנצח את האויב]. וזהו מ"ש „ושבית שביו", דאע"פ שהמדובר ב„שביו", דבר שאין לו מציאות מצד עצמו אלא מחמת הקדושה, מ"מ צ"ל (מצד ישראל) פעולה של „ושבית", כאלו הם בבעלותם של האויב, כי רק ע"ז מודגש חידושם של ישראל, בזה שמנצחים וכובשים האויב תחת רשות הקדושה.

וזהו כל מציאותם של אויביך, לא שיש להם מציאות באמת ח"ו, אלא אך ורק כדי שבנ"י יטלו את שלהם („ושבית שביו"), ע"ד דברי רש"י[39] בנוגע לא"י, „כל הארץ של הקב"ה היא, ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו", היינו, שהנתינה להם היא מלכתחילה רק כדי ליטלה מהם וליתנה לישראל[40].

(משיחת ש"פ שופטים תשמ"ח)

---

39) בראשית א, א.

40) ראה לקו"ש ח"ה (ע' 119), שי"ל שכוונת רש"י היא, שהקב"ה רצה שבנ"י יעשו ויהפכו את ארץ הגוים לארץ ישראל, ונמצא שהרצון (הראשון) ליתנה להם הי' כדי ליטלה מהם וליתנה לנו (ע"י כיבוש בנ"י).